

ԵՐՎԱՆԻ ՏԵՐ-ՄԻՆԱՍՅԱՆ

ՀԱԶԿԵՐՏ Բ-Ի ԱՐՇԱՎԱՆՔՆԵՐԻ ՀԱՐՑԸ ԴԵՊԻ ՀՈՌՈՍՈՑ
ԵՐԿՐՆԵՐԸ ԻՐ ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ

Ինչպես հայտնի է, այն հարցը, թե արդյոք Հազկերտ Բ-ի թագավորության առաջին տարիները, պարսիկների կողմից արշավանք տեղի ունեցել է դեպի Հոռոմոց նրկրները, վիճաբանության առարկա եղավ տողերիս գրողի և ն. Ակինյանի միջև Եղիշեի Վարդանանց պատերազմի 1-ին գլխի մի հատվածի կապակցությամբ, որը հետևյալն է. «Եւ առ յոյժ յիմարութեանն իբրև զգազան մի կատաղի յարձակեցաւ ի վերայ աշխարհին Յունաց. եհար մինչ ի քաղաքն Մծրին, և բազում դաւառս Հոռոմոց աւերեաց ասպատակաւ, և զամենայն եկեղեցիս հրձիգ արար, կուտեաց դաւար և զգերի, և ահարեկ արար զամենայն զօրս աշխարհին»:

Ակինյանը պնդում էր ամենից առաջ, որ «Հազկերտ Բ-ը նման արշավանք չի գործել հռովմեական պետության սահմանները. եթե նա մղած լիներ մի այդպիսի պատերազմ..., այդ չէր կարող բյուզանդական պատմիչներին և ասորիներին անծանոթ լինել, ինչպես որ է իրոք»: Այս նրա գլխավոր կռիվներից մեկն էր, որի վրա հիմնված նա Եղիշեի պատմությունը հայտարարեց որպես մի կեղծիք, որի սկզբնաղբը վերաբերել է 531—590 թվականների դեպքերին:

Նրա այդ մտայածին ենթադրության դեմ մենք բերել էինք Նյուլդեբեի դիտողությունները, որոնցից երևում էր, որ Հազկերտ Բ-ի թագավորության առաջին տարիները իրոք պատերազմական արշավանք տեղի է ունեցել դեպի հռոմեական պետության սահմանները, որ Տարարին (հակառակ Ակինյանի) որոշակի տարբերում է այս արշավանքը Վուամ V-ի օրով (421—422) տեղի ունեցած արշավանքից, ասելով, թե Միհրնեբսեհն ուղարկվեց այնքան զորքով, որքան Վուամ V-ի օրով կատարված արշավանքի ժամանակ (Tabari, էջ 116, համատ. էջ 108)¹:

Ուրախ ենք այժմ հաղորդելու, որ մեր այդ դիտողությունները միանգամայն արդարանում են ժամանակակից մի վավերաթղթով, որի վրա մեր ուշադրությունն է հրավիրել հայտնի բանասեր Հրանտ Արմենը 1962 թվականի փետրվարի 12-ին ակադեմիկոս Աշոտ Հովհաննիսյանին ուղղած մի նամակով, որի համապատասխան հատվածը ամբողջությամբ մեջ ենք բերում²:

«Քանի մը օր առաջ կը կարդայի Բանբեր Մատենադարանի, հատոր 5 (1960): Ե. Տեր-Մինասյանի գրած հոդվածը Ակինյանի դեմ ուշադրությունս գրավեց: Ինչպես գիտեք, Ակինյան՝ ապացուցանելու թե Եղիշեի պատմու-

¹ Տե՛ս մեր Եղիշեի աշխարհարար թարգմանության (Երևան, 1946) ներածությունը, էջ 42, 45, 52—53:

² Հայտնում ենք մեր խորին շնորհակալությունը երկու մեծարգո գիտնականներին այս խիստ կարևոր հաղորդման առթիվ:

թյունը ոչ թե Ե. դարու ալլ Զ. դարու ղեպքերի մասին է, որպես զլիսավոր փաստ կպնդեր, թե Հազկերտ Բ Արևմուտք արշավանք կատարած չէ իր թագավորության առաջին տարիներուն: Ե. Տեր-Մինասյան՝ նյուլդերի վրա հիմնրված կրսեր, թե Հազկերտի օրով պարսիկ-հռոմեական պատերազմ տեղի ունեցած է»:

«Երկուքին ալ ուշադրութենէ վրիպած է կայսերական հրաման-օրենք մը, տրված հունիս 26, 441-ին, ուր անցողակի կհիշվի պարսից արշավանքներու մասին: Այդ կխորտակե Ակինյանի կամայական կառուցվածքին զլիսավոր սյունը: Սույն հրաման օրենքի մաս մը թարգմանաբար կուտամ վարը: Կրնա բլլալ Պր. Տեր-Մինասյանը հետաքրքրվի»:

«Քեոզոս և Վալինտինիանոս³ կայսեր-օգոստոսներ առ Կյուրոս, Պրեստորյան կառավարիչ»:

«...Հետևաբար, հիմա որ Զեր Բարձրագատվության խնամյալ տեղեկագրեն իմացանք, թե Հայաստանի այն դավառամասը, որ կզանվի պարսիկներու սահմանագծի գրեթե սեմին և որը նախապես կպաշտպանվեր կայսերական ազարակներու վաշտերով և պահակներով, ներկայիս ենթարկված է պարսիկներու արշավանքներուն (ստորագծումը իմս): Վերոհիշյալ ազարակները, մանավանդ Քեոզոսոսոսոսիս և Սատալա քաղաքներու կից կամ մոտակա եղողները, անցյալի մեջ, պարբերաբար կարգ մը անձերու խնդրագրերով իրենց փոխանցված էր, և իսկական կանոնավոր տուրքը փոխված էր, մենք կվճռենք այս օրենքով, որ պիտի ապրի հավիտյան, թե այն անձերը, որ ստացան մեր շնորհը այս ազարակներու պարագային պիտի թուլատրվին պահելու սույն կալվածները այնպես ինչպես տրված են, և այլն, և այլն»:

«Տրված ի ԿՊոլիս 6-րդ օր հուլիսի կալենդեն առաջ ամենաազնիվ Կյուրոսի կոնսուլության տարին» (=հունիս 26, 441):

(Theodosian Novels, 5, 3 = The Theodosian Code and Novels and the Sermondian Constitutions, Translated by Clyde Pharr. Princeton University Press, 1952).

Կարծում ենք, որ ոչ մի բացատրության կարիք չի մնում: Վավերաթղթով հաստատվում է, որ Հազկերտ Բ-ի թագավորության առաջին տարիները պարսիկները արշավանքներ են ձեռնարկել ղեպի հռոմեական կայսրության սահմանները, որով բոլորովին խորտակվում է Ն. Ակինյանի «կամայական կառուցվածքի զլիսավոր սյունը», ինչպես ճիշտ նկատում է Հրանտ Արմենը:

Е. Г. ТЕР-МИНАСЯН

К ВОПРОСУ О ПОХОДАХ ЕЗДЕГЕРДА II ПРОТИВ ВОСТОЧНОРИМСКОЙ ИМПЕРИИ В ПЕРВЫЕ ГОДЫ ЕГО ЦАРСТВОВАНИЯ

(Резюме)

Вопрос о том, происходили ли военные нашествия или действия со стороны персидского царя Ездегерда II (438/39—457) в первые годы его

³ Քեոզոս Փոքր 408—450. Վալենտինիանոս III Արևմտահռոմեական կայսր 425—455, Քեոզոս Մեծի դուստր Գալլա Պլացիդիայի որդին, ծնված 419 թվականին, որը մինչև 450 թ. գտնվում էր իր մոր խնամակալության տակ:

царствования против Восточноримской империи, венский мхитарист Н. Акинян решил в том смысле, что таких военных действий не происходило в начале сороковых годов V века и что соответствующее место об этом в «Истории Вардана и Армянской войны» (гл. I) Егише относится не к началу 40-х годов V столетия, а к событиям, происходившим в 531—590 гг.

Н. Акинян хотел этим доказать, что Егише не является историком V века, его произведение первоначально имело в виду события VI века, во времена царствования Хосроя I Анушарвана (531—579), а потом, может быть в VII веке, какой-то редактор искажил это произведение в том направлении, чтобы можно было приписать повествование о событиях VI века к событиям V века.

Автор статьи в свое время, в 1946 году, по случаю издания своего перевода истории Егише на современный армянский язык, доказал, что эти утверждения Н. Акиняна совершенно несостоятельны и что, по свидетельству Табари (немецкий перевод Нёлдеке, стр. 116, ср. стр. 108), такие военные действия со стороны Ездегерда II против Восточноримской империи были начаты действительно и слова Егише относятся именно к этим событиям.

В настоящее время армянский ученый Грант Армен в письме к академику Ашоту Иоаннисяну от 12/II—1962 г. обращает мое внимание на то обстоятельство, что в изданной в 1952 году книге «Theodosian Novels» (Princeton University Press) вскользь упоминается о персидских нашествиях в пограничные области Восточноримской империи в 440—441 гг. Это упоминание находится в совместном указе императоров Феодосия II (408—450) и Валентиниана III (425—455) от 26-го июня 441 года.

Под давлением этого факта, как правильно пишет в своем письме Грант Армен, полностью рухнет «главный столп произвольной конструкции» Н. Акиняна относительно произведения Егише «О Вардане и Армянской войне».

E. G. TER-MINASSIAN

A PROPOS DES CAMPAGNES DE YEZDEDJERD II CONTRE L'EMPIRE D'ORIENT DANS LES PREMIERES ANNEES DE SON REGNE

Répondant à la question de savoir si Yezdedjerd II, roi de Perse (438/39—457) entreprit ses campagnes ou d'autres expéditions militaires contre l'Empire d'Orient dans les premières années de son règne, N. Akinian, mékhitariste de Vienne, dit que ces campagnes n'eurent pas lieu au début des années 40 du Ve siècle et qu'„l'Histoire de Vardan et de la Guerre des Arméniens“ (chap. I) d'Elisée les fait remonter non pas à cette époque mais les rattache aux événements survenus en 531—590.

N. Akinian pensait ainsi démontrer qu'Elisée n'est point un historien du Ve siècle et que son ouvrage qui, à l'origine, concernait le VIe siècle l'époque du règne de Khosrov I Anôsharvan (531—579), vit plus tard,

au VIIe siècle par exemple, son texte altéré par quelque rédacteur substituant la relation des événements du Ve siècle à celle des événements du VIe.

A l'occasion de la publication, en 1916, de sa propre traduction en arménien moderne, de l'Histoire d'Elisée, l'auteur de l'article montrait l'inconsistance des assertions de N. Akinian, en soutenant suivant le témoignage de Tabari (traduction allemande de Nöldeke, p. 116, cf. p. 108), que les campagnes d'Yezdedjerd II contre l'Empire d'Orient avaient eu lieu effectivement et que les passages d'Elisée concernant ces événements mêmes.

Dans une lettre en date du 12 février 1962, adressée à l'académicien Achot Hovhannissian, le savant arménien Hrant Armen attire aujourd'hui notre attention sur le fait que le livre „Theodosian Novels“ (Princeton University Press) 5, 3, paru en 1952, en parle *en passant des incursions perses dans les régions frontières de l'Empire d'Orient en 440—441*. Cet événement est rapporté dans l'édit commun du 26 juin 441 des Empereurs Théodose II (408—450) et Valentinien III (425—455).

Comme Hrant Armen l'écrit justement, „le pilier central de la construction arbitraire“ de N. Akinian touchant l'ouvrage d'Elisée „Vardan et la Guerre des Arméniens“ croule sous le poids de ce fait.